

Јелена М. Пантелић-Младеновић

Универзитет у Крагујевцу

Педагошки факултет у Јагодини

УДК: 371.3::811.161.1

ИД БРОЈ: 171635212

Стручни рад

Примљен: 29. август 2009.

Прихваћен: 8. октобар 2009.

ГРАМАТИКА И ГРАЂЕЊЕ РЕЧИ У ЊОЈ У ПОЧЕТНОМ УЧЕЊУ РУСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ

Айсџраќиј: Учење страног језика је сложена активност која подразумева овладавање тим језиком у свим сегментима његовог језичког бића. У овом раду се фокусирамо на важност грађења речи у овладавању руским језиком, на стицање одређених теоријских знања у тој области и на могућност њихове ефикасније примене. Најзаступљеније методе, коришћене у раду су анализа и дедукција, а резултати до којих се дошло показују како се успешно улази у област грађења речи на почетном нивоу учења руског језика. Из овога следи да и граматике за почетни ниво учења руског језика морају садржати одељак „Грађење речи“ са основним, најпростијим правилима.

Кључне речи: граматика, грађење речи, морфеме, афикси, корен, значење (конкретно, категоријално, инваријантно).

Нема сумње да творба (грађење) речи као научна дисциплина у изучавању сваког језика, даје свој велики допринос како у области лингвистике, тако и на прагматском нивоу, у бољем и ефикаснијем овладавању језичким фондусом. Са реализацијом њених циљева у овом другом домену треба почети на самом почетку учења сваког страног језика.

Сматра се да теоријска граматика руског језика за странце, мора имати два дела. Први, заједно са двојезичним или руско-руским речником, треба да послужи као лингвистичка основа за рецептивне радње на руском језику, конкретно, за читање и слушање. Други део, уз двојезични или идеографски речник руског језика, чиниће лингвистичку основу за продуктивне активности на том језику, тј. за писање и говор. Све четири наведене радње су нарочито важне за неке области граматике (фонетика, графика, ортографија, стилистика), међутим, за грађење речи оне немају такав значај. А зашто? Зато што грађење речи, по природи ствари, никада није било, нити ће бити први корак у овладавању овим језиком. Али јесте веома важно за будуће радње на том плану.

И заиста, у првом делу наведене граматике, под насловом „Словообразование“ („Грађење речи“), између осталог, мора се наћи потпун списак афиксалних морфема, а по могућству и списак коренских морфема које су са њима у вези, са тумачењем творбених морфема у смислу њиховог значења (категоријалног, конкретног или инваријантног).

Упростивши ствар до краја, можемо претпоставити да ће странац који учи руски језик на рецептивном нивоу, знајући значења неких корена и афикса, умети да их сложи и да добије речи са конкретним значењем које му до тада нису биле познате, на пример: стол + умањење = столик; отпочињање + плакати = заплакати; гордый + предметност = гордость.

Но потешкоће у домену грађења речи, на које наилази онај који жели да овлада овим језиком су одмах вишеструке и зато се систематски морају решавати. На пример:

1. Корисник актуелне граматике не зна све речи руског језика или, боље је рећи зна врло ограничен број речи, и пошто није у стању да их рашчлањава на морфеме, он не може ни да одреди када је у саставу речи морфема, а када хомониман морфема, асемантички исечак (**-ик** са значењем умањености: домик, столик, стулик и **-ик** у речима логик, медик, бублик, суслик, персик; **за-** са значењем отпочињања: заплакати, запети, засмејати и **за-** у речима забор, забота, зависети, зависть). Дакле, на сваком нивоу учења овог страног језика, неопходно је у доступном облику, експлицитно истаћи ту творбено-семантичку различитост афикса и хомонимног исечка без значења, или још конкретније, неопходно је полако и опрезно освајати сегмент по сегмент теоријских сазнања из области грађења речи.

2. Осим тога, многе морфеме су вишезначне и мада су та значења углавном описана, корисник наведене граматике често није у могућности да одреди која је од морфема – хомонима употребљена у овој или оној речи: да ли она што означава **умањеност (-ик)**: столик, арбузик, гвоздик, или **лице (-ик)**: сатирик, академик, старик, или је то **-ик** можда **стилски модификатор**: дождик, ножик, часик и томе слично. И овде ће као помоћ у превазилажењу ситуације и стицању квалитетнијих знања у учењу овог језика добро доћи напомене из области научне дисциплине која се у руском језику назива „Словообразование“. У том делу граматике који треба да подржи рецептивне радње мора се налазити:

- а) списак афиксалних морфема са значењем или значењима сваке од њих,
- б) списак речи са хомонимним асемантичким елементима одговарајућој морфемима,
- в) списак значења која немају формалан израз у речи са одговарајућом морфемом,
- г) правила избора потребног значења вишезначне морфеме у сваком конкретном случају,
- д) правила избора у сваком конкретном случају формално неизраженог значења.

Принципијелно и технички, све ове услове је могуће испунити, мада су веома сложени и обимни, али се отвара питање, колико ефикасно може бити њихово коришћење? Илуструјмо то неколицином примера.

Префикс **по-** само код глагола има пет значења: „безначајна интензивност“, „учесталост“, „временска ограниченост“, „почетак“, „резултативност“,

а осим тога, велики је број глагола који садрже асемантички елемент **по** (победити, повадити се, поити, полемизирати, ползати, полирати, полнети, полоскати, полоти, получити, полыхати, користити се, помнити, помоћи, поменути, поощрити, порицати, посетити ...). Формално неизражених значења код речи са префиксом **по-** нема, осим можда код глагола помешати се (у свести) и поняти. Зато су главне потешкоће у вези са префиксом **по-** присуство асемантичких **по-** и велики број значења самог префикса **по-**. Правила разликовања **по-** са значењима од оних **по-** без значења могу бити побројана, а правила избора потребног значења **по-**, која се ослањају на семантику других, по правилу, вишезначних елемената „унутрашњег“ и „спољашњег“ контекста су преобимна и неће бити корисно на почетном нивоу учења уводити их.

Суфикс **-ец** има у крајњем случају четири значења: „лице“, „предмет“, „умањеност“ и „стилска модификација“. Постоје и именице које имају асемантички елемент **-ец**: колодец, марганец, ранец, танец, венец, свинец, перец, конец, огурец, ситец... Без формалног су значења **-ец** у речима са значењем „лица“, јер се указује на припадање организацији (динамовец, автозаводец), групи људи (комсомолец), земљи-граду (американец, белградец, африканец); „предмета“ (биљке – саженец, сеянец, хране – варенец, холодец, боје – румянец, багранец и др.). Дакле, главне потешкоће у вези са суфиксом **-ец** се налазе у присуству великог броја асемантичког **-ец**, у вишезначности самог суфикса **-ец**, а такође и у великом броју формално неизражених значења. Због тога су и правила за избор одговарајућег значења врло ограничена и могу се само донекле јасно формулисати и побројати за значења „лице“ и „предмет“.

Суфикс **-ение (-ание)** има значење „предмета“ у категоријалном смислу. Број именица са асемантичким **-ение (-ание)** са синхроног аспекта није велики: звање, образование, знање, поколење, рвање, заведение, учређење, здание и др. Мало је већи број именица без формално израженог значења: растение (биолошки организам који расте, али је непокретан), прављење (круг лица која нечим руководе), сочинение (дело које је неко написао). Уз то, по правилу, у језику се појављују у функцији хомонима речи са формално неизраженим значењем и без таквог значења: введение, взыскание, вооружение, царствование, управление, заимствование и многе друге. Значи, потешкоће у вези са суфиксом **-ение (-ание)** крију се у присуству једног броја асемантичког суфикса и у његовом формално неизраженом значењу.

Префикс **анти-** има јединствено значење и нема никакво формално неизражено значење. Од 27 речи у речнику Ожегова, које почињу са **анти-**, 17 га имају у функцији префикса. Очигледно је да сви овакви случајеви морају наћи своје место у граматици, а коришћење таквих информација (сазнања) о могућности грађења речи, омогућиће ономе ко учи руски језик као страни, да разуме један број речи, које би иначе требало да памти из речника. Из свега до сада изнетог може се закључити да рашчлањивост речи на морфеме и те како утиче на вредност творбене информисаности и у директној је пропорционал-

ности са њом, па, ако је број рашчлањивих речи мали, а нерашчлањивих значајан, потреба да се запамти велики број нерашчлањивих чини информацију мање вредном, што се дакако, апликује и на мали број рашчлањивих речи.

У сложенијим случајевима, када су у питању две или више морфема, као на пример **по-** и **-ец**, треба се држати простијих правила везаних за значења, јер свако усложњавање правила отежава и успорава процес грађења речи, па је онда лакше прибећи речнику. Уз то се може додати примедба да лингвисти и нису потпуно дефинисали та правила, као и да се нека од њих односе на појединачне случајеве. У сваком случају, добро је ако ова сазнања не остану само у оквиру теоријских радова, већ ако нађу практичну примену у учењу руског језика као страног, било преко граматика или тумачења у речницима.

И можемо закључити у вези са првим делом граматике руског језика за странце, који је орјентисан на рецептивне радње, да сваки афикс у њој мора бити анализиран са три аспекта:

- 1.) сопственог значења,
- 2.) хомонимних асемантичких елемената и
- 3.) формално неизражених значења у речима са овим афиксом.

Уколико дата информација омогућава да се формулише једноставно правило за избор једног потребног значења међу многима, то правило треба учинити доступним. Сложена, вишечлана правила на почетном нивоу учења не треба нудити и тумачење таквих речи треба потражити у речнику.

Други део граматике за странце, у одељку „Грађење речи“ мора садржати потпун списак свих значења: категоријалних, конкретних и инваријантних, која се могу изражавати афиксалним средствима. Заправо, ради се о идеографском речнику морфема и материјал би требало да буде презентован по врстама речи, а објекат су не само изведене речи, већ све оне од којих се оне граде, дакле производне (како изведене, тако и неизведене) речи. Текстурални део у том одељку би морао да одговори на питање, када замишљени садржај може бити остварен помоћу морфемских средстава? (Можемо се послужити примерима из претходног дела!). Наравно и ту има потешкоћа на које се мора обратити пажња.

Као прво, одређено значење обично носи неколико синонимних морфема, од којих само једна, по правилу, може да испуни задату улогу у односу на производну реч. На пример, значење „женски пол“ може бити изражено помоћу суфикса **-их** (а), **-ш**(а), **-ин**(я), **-есс**(а), **-(а)**, **-к**(а), **-иц**(а), и др., али лице женског пола које је студент, може се изразити само суфиксом **-к**(а): студентка, или пак, ако похађа школу, или се бави певањем, може бити употребљен само суфикс **-иц**(а): ученица, певица, а ако пише поезију имаћемо именицу са суфиксом **-есс**(а): поэтесса, итд., и то треба нагласити.

Као друго, многе производне речи немају деривате, чију појаву је логично очекивати, имајући у виду значење производне речи и значење афикса. Тако би примери за деривацију били: *перестать любить* (престати волети) – раз-

любить, перестать нравиться (престати да се свиђаш) – разонравиться, перестать хотеть(престати хтети) – расхотеть, перестать дружить (престати да се дружиш) - раздружить, али перестать желать и перестать мочь нема деривата.

Као треће, не даје увек исто категоријално и семантичко значење спој производних основа са афиксима, јер лице које трчи је бегун (лицо которое бегает), лице које скаче је пригун (лицо которое пригает), али лице које јаше коња у трку није скакун (од глагола скакать), већ се та изведеница односи на коња који трчи. Због свега овога, овај део граматике која ће демонстрирати продуктивне радње, мора садржати списак значења која носе афикси и списак производних основа које се могу спајати са конкретном морфемом у простом обједињавању њихових значења. Може се узети и други приступ и дати списак оних производних основа које овај захтев не могу испунити. Теоријски, прва варијанта би била представљена на следећи начин: значење; афикс са датим значењем; круг основа спојивих са датим афиксом у датом значењу, по принципу простог спајања, или према другом критеријуму: круг основа које нису спојиве са датим афиксом у датом значењу по принципу простог спајања. Јасно је да се оваквим приступом предност даје самом афиксу и његовом значењу. Како би се ово избегло може се држати друге варијанте : одређена врста речи по азбучном реду и по семантичким пољима; значење; афикс са датим значењем; посебне напомене у вези са спајањем (да ли је могуће или није) . Међутим, ни у првој, ни у другој варијанти није могуће извести граматичка уопштавања, па ће сав тај материјал бити речничког типа, али, без њега је теже, а са њим се улази у суштинско упознавање језика.

Закључак: Узевши у обзир све горе речено, сматрамо да Граматика руског језика за странце , почетнике у учењу тог језика, из области грађења речи мора да садржи само идеографски организован списак морфема, а такође и оперативна, проста правила која дефинишу спојивост морфема (на пример, „женски пол“ који се изражава суфиксом –ниц(а), спаја се са називима лица, који се завршавају на –тель: учитель – учительница). Осим тога она мора дати конкретна сазнања из области грађења речи, а то су:

- да постоје јединице мање од речи које носе своја значења;
- да те јединице функционишу прилично нерегуларно и недоследно и да је за њихову употребу неретко потребна и језичка интуиција, коју поседују корисници језика којима је он матерњи;
- да постоје, нажалост, малобројна правила , ограничена у употреби, која одсликавају моменте у функционисању таквих јединица као што су морфеме. Ова правила се морају знати било да је језик матерњи или страни.

Дакле, Граматика руског језика за странце мора презентовати знања и из области грађења речи, али она неће бити потпуна, па други извори за њихово употпуњавање морају бити двојезични и идеографски речници. Томе могу допринети и друге области науке о језику (фонетика, морфологија и синтакса), али то је већ ново аспектовање ове проблематике.

ЛИТЕРАТУРА

Щерба 1974: Лев В.Щерба, Очередные проблемы языковедения, у књи-зи: Языковая система и речевая деятельность, Москва, 125-178.

Бондарко 1983: Андрей В.Бондарко, Принципы функциональной грам-матики и вопросы аспектологии, Ленинград, 29–107.

Рожкова 2003: Галина И.Рожкова, Очерки практической грамматики русского языка, Москва.

Елена М, Пантелич-Младенович,
Университет в Крагуеваце,
Педагогический факультет в Ягодине.

ГРАММАТИКА И СЛОВООБРАЗОВАНИЕ В НЕЙ В ОБУЧЕНИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Резюме: Здесь обсуждается проблематика изучения русского языка как иностранного и аспектирование в ней самого словообразования, на первом этапе этого обучения. Грамматика русского языка для иностранцев первокурсников должна передать им важнейшие сведения из области морфемной структуры слова и правила и принципы сложения морфем. Главные из них мы старались раскрыть и утвердить.

Резиме: Овде се анализира проблематика учења руског језика као страног и аспектовање у свему томе грађења речи у почетној фази учења. Граматика руског језика за странце-почетнике мора да им пренесе најважнија знања из области морфемске структуре речи и основна правила и принципе слагања морфема. Најважнија међу њима, трудили смо се да разоткријемо и потврдимо.

Ключевые слова: грамматика, словообразование, морфемы, аффиксы, корень, значение (конкретное, категориальное, инвариантное).